

EKREM ČAUŠEVIĆ
(Sarajevo)

SEMANTIČKA ANALIZA INTENCIONALA—FUTURA U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU¹

I. UVOD

Ovaj rad obuhvata semantičku analizu intencionala-futura na $-(y)acak/-(y)ecek$ i nepravog prezenta na $-r$, dakle, finitnih glagolskih formi koje u sistemi indikativnih glagolskih vremena osmansko-turskog jezika zauzimaju specifično mjesto kao članovi binarne opozicije $-r : -(y)acak$.²

Intencional-futur na $-(y)acak$ u gramatikama turskog jezika najčešće se spominje kao »kategorični futur« ili »kategorično buduće vrijeme«, rjeđe kao »objektivno buduće vrijeme«, što znači da se njime izražava glagolska radnja koja će se, iz aspekta onoga koji govori, nesumnjivo realizirati u budućnosti. Pored značenja budućeg vremena, futur po definiciji implicira i mnogobrojna modalna značenja, o čemu će kasnije biti dosta govora. U ovoj analizi posebno će biti riječi o temporalnim, a posebno modalnim značenjima intencionala-futura na $-(y)acak$, premda ovakvo razgraničenje treba shvatiti sasvim uslovno.

1. Prilog koji slijedi predstavlja znatno skraćeno završno poglavlje magistarskog rada **Morfološki i semantički aspekti intencionala-futura u modernom turskom jeziku, počev od tanzimatskih reformi do u drugu polovinu XX vijeka**, odbranjenog početkom juna 1982. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

Semantička analiza intencionala-futura na $-(y)acak$, odnosno nepravog prezenta na $-r$ kao člana binarne opozicije $-r : -(y)acak$, radena je na osnovu primjera uzetih iz većeg broja književnih djela i,

manjim dijelom, primjera iz dnevne štampe i tzv. kolokvijalnog jezika. U obzir su uzeta djela nastala u vremenskom periodu od tanzimatskih reformi (1839. god.) pa sve do naših dana, odnosno oni pisci koje smatramo krupnijim imenima turske književnosti. Ovaj naš sasvim proizvoljan izbor sačinjava jedanaest knjiga (drama, pripovijetke i romani) čiji su autori i naslovi navedeni na kraju rada.

2. U radu ćemo navoditi samo tvrdnu varijantu ovoga sufiksa.

Semantička analiza intencionala-futura na $-(y)acak$ bila bi nepotpuna bez kontrastivne analize drugih glagolskih vremena kojima se može izraziti budućnost. To se u prvom redu odnosi na nepravu prezent na $-r$. Turski jezikoslovci ovaj prezent nazivaju »širokim glagolskim vremenom« (*geniş zaman*), pošto svojim semantičkim poljem obuhvata sve tri vremenske sfere. Evropski turkolozi češće upotrebljavaju termine »iterativni prezent«, »prezent-futur«, »aorist«. Katkada se, kod manjeg broja turkologa iz SSSR-a, susreće i termin »potencijal«. Tačno je da nekategoričnost, odnosno neodređenost u pogledu momenta izvršenja radnje u budućnosti približava formu nepravog prezenta na $-r$ značenju *potencijala* (sa vremenskim i modalnim značenjima koja forma potencijala implicira). Ipak, nepravu prezent na $-r$ možemo samo uslovno nazvati potencijalom, budući da ne nosi nikakvu morfološku oznaku na osnovu koje bi se mogla uspostaviti i formalno-gramatička distinkcija u odnosu na druga finitna glagolska vremena osmansko-turškog jezika. Potencijal kao finitno glagolsko vrijeme postoji u savremenom azerbajdžanskom jeziku, u kome se varijanta prezenta na $-r$ sa vokalom klase »i« semantički diferencirala u formu pravog i nepravog prezenta, a varijanta sa stabilnim vokalom »a/e« u formu potencijala, tj. *nekategoričnog budućeg vremena*. U osmansko-turškom jeziku nije došlo do ovakve formalno-gramatičke i semantičke diferencijacije zbog toga što se vremenom razvila forma pravog prezenta na $-(i)yor$.

II. OPŠTE NAPOMENE O NEKIM KARAKTERISTIKAMA TURSKOG PARTICIPA

Nemoguće je dati valjanu semantičku analizu indikativnih glagolskih formi turskog jezika bez prethodnih opservacija koje se tiču prirode turskog participa i pitanja odnosa kategorije vremena i kategorije modaliteta. Naravno, sâm termin »indikativna glagolska forma« (ili »finitno glagolsko vrijeme«) isključuje iz daljeg razmatranja glagolske načine: imperativ, optativ, necesitativ i kondicional.

Sisteme glagolskih vremena indoevropskih jezika karakteriše prvenstveno *kategorija indikativa*. Finitna glagolska vremena strogo se razdvajaju od glagolskih načina (optativa, konjunktiva, subjunktiva) koje ćemo i u ovom slučaju izuzeti iz daljeg razmatranja. V. V. Vinogradov definiše indikativ kao »nultu, negativnu gramatičku kategoriju«, pošto služi za objektivnu konstataciju glagolske radnje i svojom formom ne izražava subjektivni ili emocionalno-voljni odnos subjekta prema objektu radnje. Druga je stvar što indikativ, u smislu u kojem ga definiše Vinogradov, susrećemo samo u neutralnom kontekstu (posebnim funkcionalnim stilovima kao što su jezik nauke i tehniku i sl.), dok se u govoru nužno iskazuje manje-više ekspresivan odnos govornika prema realnosti. To je prirodno ako se ima u vidu činjenica da je svaki sud o realnoj

radnji ustanovljen iz aspekta subjekta koji govori. Brojni modaliteti vršenja radnje postizu se indikativnim glagolskim vremenima koja se na svim jezičkim nivoima modifikuju tz. »gramatičkim pokazateljima modalnosti«. (Na fonetsko-fonološkom nivou posebnom artikulacijom fonema, geminiranjem konsonanata, intonacijom, prozodijskim elementima, na sintaksičkom nivou upitnim oblicima koje tradicionalna gramatika ne uzima kao modalne premda to u suštini jesu, na leksičkom i, u širem smislu, na kontekstualnom nivou.³⁾ Očito je da se predikacija teško može zamisliti van modalnosti. Potrebno je međutim, istaći da u indoevropskim jezicima, kada su u pitanju finitna glagolska vremena, *ne postoje morfološki pokazatelji modalnosti*. Ukratko, indikativ kao gramatička kategorija leži u osnovi svih sistema finitnih glagolskih vremena indoevropskih jezika.

U razmatranju odnosa kategorije vremena i kategorije modalnosti u sistemi glagolskih formi turskih jezika prinuđeni smo napustiti sheme koje nam nameće indoevropska (grčko-latinska) gramatička tradicija. Gotovo sva finitna glagolska vremena u brojnim turskim jezicima, a u osmansko-turskom sva izuzevši perfekt na —*di*, historijski su vezana za participe na koje se, kao osnovni morfološki pokazatelj predikativnosti, dodaju lični nastavci prezenta glagola *imek* (pomoćni gl. »biti«). Bez obzira na to da li je funkcionalno ograničen na nivo paratakse ili hipotakse, turski particip implicira u sebi sljedeće kategorije: 1. kategoriju vremena; 2. kategoriju vida; 3. kategoriju modalnosti.

Kategorijom vremena supstituira se kategorija vida u svim turskim jezicima. Već po samoj prirodi stvari particip određenog glagolskog vremena *implicira glagolski vid*. Ukoliko se, pak, glagolski vid želi naročito akcentirati, pristupa se formama perifrastične konjugacije, tj. kombiniranju odgovarajuće forme participia sa glagolima *olmak* ili *bulunmak* koji se konjugiraju. Ovim analitičkim formama izražavaju se različiti aspekti kategorije vida, kao što su: svršenost, nesvršenost, inkoativnost, jednokratnost, iterativnost itd.

Nas u prvom redu zanima odnos između kategorije vremena i kategorije modalnosti, pošto u turskim jezicima kategorija vida predstavlja zapravo jedan aspekt kategorije vremena. Po mišljenju sovjetskog turkologa Baskakova, *turski participi su sinkretične forme u odnosu na kategorije vremena i modaliteta vršenja radnje.*⁴

3. Vidjeti o tome: J. Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, odnosno str. 322—330 ruskog preвода *Vedenie v teoretičskuju lingvistiku* (Moskva, 1978.). Lyons daje interesantne opservacije o prožimanju kategorije vremena i kategorije modalnosti u indoevropskim jezicima, a potom zaključuje da je izučavanje nekih drugih, neindoevropskih jezika bilo opterećeno kategorijama koje su nekritički prenošene iz grčko-latinske filološke tradicije. Grama-

tike turskih (turkijskih) jezika najbolje potvrđuju da je to zapažanje ispravno. Istina, o spomenutom problemu bilo je i ranije govora, što potvrđuje i kapitalni zbornik radova **Voprosy kategorij vremeni i naklonenija glagola v tjurkskih jazykah** (Baku, 1968.)

4. Baskakov N. A.: **Kategorija naklonenija i vremeni v tjurskih jazykah**, *Voprosy kategorij vremeni i naklonenija glagola v tjurkskih jazykah*. Baku, 1968 po. 9—15.

Iz toga proizilazi da u turskim jezicima ne postoji indikativ u smislu u kojem ga V. V. Vinogradov definiše. Gotovo sva finitna glagolska vremena u turskim jezicima impliciraju i modalitet vršenja glagolske radnje, *pošto su participi koji leže u osnovi tih vremena i modalne i temporalne forme istovremeno*. Uprkos tome, u gramatikama turskih jezika finitna glagolska vremena se najčešće označavaju kao indikativna.

Međutim, treba imati na umu da se kategorija modalnosti u slučaju glagolskih participa javlja u dva momenta koja se po svojoj suštini bitno razlikuju:

a) Kao *objektivna modalnost*, kako je definiše A. N. Kononov u jednom od svojih novijih radova.⁵ Na primjer, srpskohrvatsku rečenicu *Njegov otac je umro* možemo prevesti na turski jezik na dva načina: *Babası öldü* i *Babası ölmüş*, ovisno o tome da li se insistira na procesualnosti ili, pak, rezultativnosti glagolske radnje. Značenje rezultativnosti koje implicira particip na *—miş* u ovome slučaju predstavlja sasvim objektivni moment koji upućuje na glagolski modalitet, a ne na subjektivni stav *govornika prema toj radnji*. Isto tako rečenicu *Praviće se nova pozorišna zgrada*, pod pretpostavkom da je smještena u neutralni kontekst koji isključuje subjektivno vrednovanje i subjektivni stav prema radnji, možemo prevesti na dva načina: *Yeni bir tiyatro binası inşa edilir* (potencijalna budućnost) i *Yeni bir tiyatro binası inşa edilecek* (kategorična budućnost). Termin »kategoričan«/»potencijalan« u ovome slučaju ne nosi karakter subjektivnosti i subjektivnog vrednovanja buduće radnje, nego karakter objektivne konstatacije (ili prenošenja) objektivne radnje. Drugim riječima kazano, subjekat prenosi (u neutralnom kontekstu) tok neke radnje ili iskaz o nekoj radnji koji može biti više ili manje vjerostojan, *ali koji on ne izlaže sopstvenoj kritičkoj analizi*. Bitan je jedino kriterij koji se odnosi na moment vršenja radnje u budućnosti i modalitet (eventualnog) realiziranja buduće radnje (bliska ili daleka, kategorična ili potencijalna budućnost), a ne kriterij subjektivne ocjene te radnje.

Iz navedenog se može vidjeti da svako glagolsko vrijeme koje se tvori pomoću participa označava i modalitet vršenja radnje, što je isključeno u slučaju indoevropskih jezika. U indoevropskim jezicima modalitet »kategoričan«/»potencijalan« (ili bilo koji drugi) postiže se uvođenjem samostalnih leksema, dakle, na leksičko-sintaksičkom nivou. U turskim jezicima temporalna i modalna značenja sadržana su u formi participa, dakle, ograničena na morfološki nivo. Potrebno je napomenuti da se *objektivna modalnost* ne može poistovjetiti sa kategorijom vremena, premda među njima postoji odnos korelacije u tom smislu što su se obje ove kategorije, gledajući iz

5. Kononov, A. N.: **Zamjetki po morfologiji tureckoga jazyka**, Sovjetskaja tjurkologija, No 3, Baku, 1980 pp. 3—16.

historijskog aspekta, istovremeno razvijale i nadopunjavale. *Upravo zbog toga turska glagolska vremena najčešće se imenuju ne samo prema temporalnim, nego i prema modalnim kriterijima, kao npr.: »nepravi« ili »iterativni prezent na —r«, »kategorični futur na —(y)acak«, »subjektivno prošlo vrijeme na —miş« i dr.*

b) Kao *subjektivna modalnost* ili *modalnost drugog tipa*, pošto se može smatrati drugostepenom (izvedenom iz objektivne modalnosti). Particip na —miş implicira, na primjer, značenje prošlog vremena (temporalnost), značenje rezultativnosti (objektivna modalnost) i značenje nevjerice, sumnje, nepovjerenja, ironije i sl. (subjektivna modalnost). Očito je da su sva značenja koja smo svrstali pod »subjektivna modalnost« zapravo izvedena iz značenja rezultativnosti. Prema tome, turski particip implicira u većoj ili manjoj mjeri i govornikov subjektivni i emocionalno-voljni odnos prema glagolskoj radnji, što znači da je indikativ u turskim jezicima obilježen nijansama subjektivne predstave o radnji i subjektivnog vrednovanja glagolske radnje. Kad je riječ o turskim jezicima, indikativ ne postoji u onome smislu u kojem ga Vinogradov definiše.

Kao što smo mogli vidjeti, particip je ujedno i vremenska i modalna osnova finitnog glagolskog vremena. Katkada je teško odrediti šta je prevalentno: kategorija vremena ili kategorija modalnosti. Čini nam se da bi semantička analiza svih glagolskih vremena koja se tvore na bazi participâ, dosljedno sprovedena na stanovitom korpusu tekstova, pokazala da je u turskim jezicima kategorija vremena podređena kategoriji modalnosti. To se, naravno, ne bi u jednakoj mjeri odnosilo na sva vremena: pravi prezent na —(i)yor, kao glagolsko vrijeme kojim se izražava tekuća sadašnjost, u najmanjoj mjeri implicira modalitete vršenja radnje. S druge strane, futur je po definiciji više modalna nego temporalna forma, te je upravo u slučaju futura najteže razlučiti temporalna od brojnih modalnih značenja.

Na osnovu primjera uzetih iz većeg broja književnih tekstova, štampe i tz. »neformalnog jezika«, od kojih je neznatan dio ušao u ovaj rad, može se zaključiti da su modalna značenja nepravog presenta na —r i intencionala-futura na —(y)acak najčešća u 1. i 2. licu singulara i plurala, dok se kod 3. lica singulara i plurala najdosljednije realizira temporalnost. O ovome fenomenu biće kasnije govora. Imajući u vidu sve ove, po našem mišljenju relevantne momente za poimanje ~~sisteme~~ glagolskih vremena osmansko-turskog jezika, pristupićemo detaljnijoj semantičkoj analizi intencionala-futura na —(y)acak i nepravog presenta na —r, s napomenom da će biti govora i o nekim drugim glagolskim formama koje mogu imati značenje budućeg vremena.

III SEMANTIČKA ANALIZA INTENCIONALA—FUTURA NA —(Y) ACAK

A) Temporalna značenja intencionala-futura

(1) Prema A. N. Kononovu, buduće vrijeme na —(y)acak označava radnju koja će se desiti poslije momenta govora i koja nema nikakve veze sa sadašnjim vremenom, niti vremenskom sferom sadašnjosti uopšte, kao što je to slučaj sa nepravim prezentom na —r.⁶ Na sličan način futur definiše i H. J. Kissling: kao glagolsku formu kojom se u prvom redu izražava *pravo buduće vrijeme*:⁷ »İstedigin kadar harca, ben Kozan'daki dükkâncıya tembih eyledim, sen ne zaman gider de istersen sana fişek verecek.« (Y. K., 38) »Troši koliko hoćeš, ja sam sugerirao dućandžiji u Kozanu, kad god odeš i zatražiš, on će ti dati patronâ.«

A. N. Kononov ispravno primjećuje da futur na —(y)acak označava buduću radnju koja treba da se desi *poslije momenta govora* i koja, za razliku od prezenta na —r, nema nikakvih dodira sa vremenskom sferom sadašnjosti. Treba, međutim, imati u vidu da sintagma »poslije momenta govora« ne precizira vrijeme u kojem će se data radnja realizirati, pošto futur sâm po sebi ne nosi nikakvu intervalsku oznaku između momenta iskaza ili djelovanja i radnje koja će se desiti ili treba da se desi u budućnosti: »Bugün sana veda edeçeğim.« (N. K., 45—56) »Danas ću se oprostiti od tebe.«
»Kıbrıs'a gittikten sonra kocama, mektupla ayrılmamızı teklif edeçeğim.« (R. N. G., 59) »Nakon što otpuujem na Kipar, predložiću pismom suprugu da se razvedemo.«

(2) Futurom na —(y)acak se, kao što vidimo iz navedenih primjera, može izraziti ne samo bliska buduća radnja, nego i radnja vremenski locirana u daleku (neodređenu) budućnost. Data opservacija je bitna za razumijevanje turskog futura, pošto je semantička ograničenost ove forme isključivo na plan budućeg vremena uslovlila modalno značenje kategoričnosti koje ona implicira. *Određenost* u projekciji stanovite radnje u vremensku sferu budućnosti pojavljuje se, iz drugog aspekta gledano, kao *kategoričnost* u pogledu realizacije buduće radnje. Zbog toga neki turkolozi ovu formu futura nazivaju »kategoričnim budućim vremenom«.

Termin »kategorično buduće vrijeme« podrazumijeva *objektivnu modalnost* o kojoj je ranije bilo govora. To znači da radnja koja treba da se realizira u budućnosti predstavlja odraz objektivne realnosti, te kao takva ne ovisi o agensu. Objektivni tok radnje nužno se iskazuje posredstvom onoga koji govori o njoj, ali sama

6. Kononov, A. N.: **Grammatika sovremennogo tureckogo literaturnogo jazyka**, Moskva-Leningrad, 1956 par. 472.

7. Kissling, H. J.: **Osmanisch-türkische Grammatik**, Wiesbaden, 1960 par. 414.

radnja ne nosi subjektivni karakter niti nijanse subjektivnog i ekspresivno-emocionalnog vrednovanja, već karakter objektivnog registriranja činjeničnog stanja. U ovom značenju futur se najčešće susreće u 3. licu singulara i plurala pošto je bitan *momenat odnosa prema radnji*, a ne *momenat iskaza koji je najčešće subjektivno obojen*. Zbog navedenih semantičkih karakteristika, futur na *—(y)acak* markirani je član opozicije *—r : —(y)acak* u pogledu kategoričnosti izvršenja radnje u budućnosti: »*Öldürtecekler Esmeyi. (...) Öldürtürler Esmeyi.*« (Y. K., 112) »*Sigurno će naložiti da se Esma ubije. (...) Naložiće da se Esma ubije.*«

(3) Modalno značenje kategoričnosti koje implicira forma futura na *—(y)acak* može biti pojačano morfološki (dodavanjem kopule *dir*) ili pak leksički (pomoću priloga *elbette*, *mutlaka*, *kesinlike* i dr.) Dakako, ovdje se misli na kategoričnost kao imanentnu semantičku komponentu intencionala-futura na *—(y)acak*:

»*Sabaha kadar ölecektir.*« (x) »*Sigurno će umrijeti do jutra.*«

Posljednja rečenica može se shvatiti dvojako: a) kao opservacija neke radnje koja će se sigurno, neovisno o volji subjekta, desiti; b) kao iznošenje sopstvenog stava i suda koji je emocionalno obojen i kao takav ekspresivan. *Koja je samatička interpretacija ispravnija, možemo znati tek iz konteksta*. Ako se radi o specifičnim funkcionalnim stilovima kao što su jezik nauke, administracije, uprave, zakonodavstva i sl., onda forma futura na *—(y)acak* nesumnjivo ima značenje kategoričnog budućeg vremena iako, nerijetko, sa primjesama modalnog značenja neophodnosti:

»*Ocak ayından itibaren gümrükçüler sözü geçen mal ve maddeleri yabancı turistlerden alacaklardır.*« (iz štampe) »*Počevši od mjeseca januara, carinarnici će oduzimati od stranih turista spomenutu robu i namirnice.*«

(4) U svojoj gramatici osmansko-turskog jezika H. J. Kissling daje interesantan primjer upotrebe futura na *—(y)acak* i nepravog prezenta na *—r*:

»*Çay iç, açılırsın.*« / / »*Çay iç, açılacaksın.*«⁸ (»*Popij čaj, bolje ćeš se osjećati.*«)

U navedenom slučaju nije riječ o insistiranju na potencijalnosti, odnosno kategoričnosti u vezi sa realizacijom buduće radnje, nego o nečem drugom. Neodređeni prezent je sintetička glagolska forma u tom smislu što se njegovo semantičko polje proteže na sve tri vremenske sfere. Zbog toga glagolska radnja izražena ovim prezentom ne samo da nije vremenski precizno locirana, *nego nije ni konkretizovana, odnosno konkretna*. Zbog toga prva rečenica implicira značajne *opšteg iskustva*, koje nesumnjivo proizilazi iz mo-

8. Kissling, H. J.: *Osmanisch-türkische Grammatik*, par, 424/8.

dalnog značenaj iterativnosti. Ako nepravi prezent supstituiramo formom futura na $-(y)acak$, dobijamo značenje pojačanog insistiranja na konkretnoj situaciji *sasvim determiniranoj glagolskoj radnji*, odnosno iskaz koji ima sasvim druge konotacije. Ilustriramo to još jednim primjerom: »Kahve içer misiniz?» («Hoćete li popiti kafu?», tj. »Jeste li za kafu?») // »Kahvenizi içmeyecek misiniz?» (Ö. S., 80) (Zar nećete popiti vašu kafu?).

(5) Futur se, kao i nepravi prezent na $-r$, može upotrijebiti i u apodozi kondicionalne rečenice za vremensku sferu sadašnjosti. U toj upotrebi futur na $-(y)acak$ može imati značenje futura-kondicionala, odnosno srpskohrvatskog kondicionala, dakako, s modalnim značenjem kategoričnosti:

»Ama sana inat Cintepe, mağaralarındaki tekmlil cinleri üstüne kussan bile, *korkmıyacağım* senden.« (S. Y., 41)

»Ali, tebi uprkos Džintepe, čak i kad bi izbljuvao na mene sve demone svojih pećina, *ne bih te se (sigurno) uplašio*.«

(6) Po mišljenju E. Dizdaroglua, određeni perfekt na $-di$ može imati značenje futura:

»Orhan, *gelecek misin?* — *Geldik!*« (»Orhane, hoćeš li doći? — Došao sam!, tj. »možeš računati da sam došao, smatraj da sam došao«).⁹

Očito je da Dizdaroglu ne pravi razliku između značenja i upotrebe glagolskih vremena. Određeni perfekt na $-di$ može se **upotrijebiti, mada dosta rijetko**, umjesto futura na $-(y)acak$ zato što i on označava pojedinačnu, konkretnu glagolsku radnju i što implicira modalno značenje kategoričnosti. Drugim riječima, subjekat buduću radnju intimno prihvata kao već realiziranu. Upravo spomenuti razlozi uslovljavaju fenomen da se određenim perfektom na $-di$ (koji označava svršenu glagolsku radnju nad kojom se ne može uspostaviti nikakva djelotvorna kontrola) supstituiraju futur koji označava buduću, nerealiziranu, pa i nerealnu glagolsku radnju:

»Beni bu hafta, beraber kasabaya *götürecek misin?* — *Götürdüm gitti*.« (S. Y., 14—15) »Hoćeš li me ove sedmice povesti sa sobom u kasabu? — *Računaj da sam te poveo*.«

U ovome primjeru interesantna je upotreba 3. lica singulara određenog perfekta glagola *gitmek (gitti)*, kojim se potencira da je glagolska radnja apsolutno okončana. Forma *gitti* nosi modalno značenje kategoričnosti, te samim tim zamjenjuje futur kombinovan sa kopulom *dir*, odnosno prilogima *mutlaka, elbette, kesinlikle*

9. Dizdaroglu, E.: *Tümcebilgisi*. Ankara, 1976 p. 179.

i dr.: *götürdüm gitti* = *götüüreceğim-dir* = *mutlaka götüreceğim*. Premda je između ovih sintagmi postavljen znak jednakosti, treba napomenuti da forma perfekta u ovom značenju nosi veću dozu ekspresivnosti.

(7) U gramatikama se obično navodi da se buduće vrijeme, osim futurom na *—(y)acak*, može izraziti i formama nepravog prezenta na *—r* i pravog prezenta na *—(i)yor*. Međutim, ove se forme mogu opservirati jedino u odnosu prema futuru, dakle, u binarnim opozicijama *—r* : *—(y)acak* i *(i)yor* : *—(y)acak*.

Svi turkolozi navode da se futurom na *—(y)acak* izražava prava, kategorična budućnost, a nepravim prezentom na *—r* nekategorična ili potencijalna budućnost, što je u načelu tačno. Međutim, nepravi prezent u nekim slučajevima može zamijeniti futur na *—(y)acak*, i to bez pratećih modalnih značenja potencijalnosti i iterativnosti. Da bi se postigla (približna) semantička ekvivalentnost ovih formi, potrebno je nepravi prezent modificirati nekim od sljedećih priloga ili priloških izraza:

a) priložima za naznačavanje najskorije budućnosti (*hemen, şimdi* i dr.): »Ağabeyim şimdi gelir. Annem de gelecek.« (Ö. S., 75) »Sad će doći moj stariji brat. I moja majka će doći.«

b) priložima za pojačanje modalnog značenja kategoričnosti (*mutlaka, kesinlikle, şüphesiz* i dr.): »Annem de gelecek.« — »Annem de mutlaka gelir.« (x) »I moja će majka (neizostavno) doći.«

c) priloškim izrazom *nerede ise*: »Annem de nerede ise gelecek.« »Annem de nerede ise gelir.« (x) »I moja će majka svakog trena doći, izbiti.«

(8) Prema mišljenju turskih jezikoslovaca, pravim prezentom na *—(i)yor* (najčešće u kombinaciji s nekom od priloških oznaka vremena) može se izraziti bliska i bliža budućnost, premda Kissling ističe da je ta praksa preimućstvo govornog jezika.¹⁰ Nama se čini da postoji jedan bitan momenat o kome nije bilo govora. Naime, rekli smo da forme nepravog prezenta i futura sadrže modalna značenja intencionalnosti koja, ovisno o kontekstu, dolaze manje-više do izražaja i na izvjestan način kvalifikuju glagolsku radnju. U slučajevima kad se želi sasvim eliminisati modalno značenje intencionalnosti, odnosno u slučajevima kad se insistira na procesualnosti glagolske radnje, upotrebljava se umjesto nepravog prezenta i futura, forma pravog prezenta na *—(i)yor*:

»Bir hafta sonra mahalli memuriyetinize gidiyorsunuz.« (R. N. G., 97) »Za sedam dana vi idete (vi ćete ići) po službenoj dužnosti na teren.«

10. Ergin, M.: *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1977., pp. 294—295; Dizdaroglu, E.: *Tümcebilgisi*,

p. 179; Kissling, H. J.: *Osmanisch-türkische Grammatik*, var. 418—423.

Insistiranje na procesualnosti osjeća se i u srpskohrvatskoj rečenici: »Za dva mjeseca *putujem* u Pariz«, u kojoj se prezentom supstituira forma futura da bi se otklonila sva prateća modalna značenja koja futur implicira.

B) Modalnu značenja intencionala-futura

Ranije smo rekli da su glagolski participi ujedno i vremenske i modalne osnove finitnih glagolskih vremena. Zbog toga je u nekim slučajevima teško odrediti šta je u odnosu prevalencije: kategorija vremena ili kategorija modalnosti. To naročito vrijedi za futur. Po našem mišljenju, modalna značenja futura uslovljena su sljedećim momentima:

- a) samom prirodom futura koji označava nerealizovanu (potencijalnu ili neralnu) glagolsku radnju;
- b) intencionalnim značenjima, koja svaka forma futura već po definiciji implicira;
- c) modalnim značenjem kategoričnosti iz kojeg su se razvili mnogobrojni subjektivni modaliteti vršenja radnje.

(1) Budućim vremenom se izražava planirana i namjeravana glagolska radnja, što podrazumijeva modalna značenja spremnosti, volje, htijenja i namjere da se takva radnja realizira. Intencionalna značenja futura najčešća su u 1. licu singulara i plurala, pošto se prvim licem ne saopštava gola glagolska radnja, nego i stav subjekta prema planiranoj radnji. Intencional-futur se najadekvatnije prevodi našim glagolima »željeti« i »htjeti« (njem. *wollen*) u prezentu ili kondicionalu: *želim*, odnosno: *želio bih*, *htio bih*:

»Müsaade buyurur musunuz? Size bir şey soracağım.« (N. K., 75) »Dozvoljavate li? Htio bih vas nešto pitati.«

Katkada futur na --(y)acak može imati naglašeno intencionalno značenje (značenje jake želje izražene u vrlo ekspresivnom tonu), tako da se gotovo izjednačava sa optativom ili irealnim kondicionalom sadašnjosti:

»Ah be!! dediydi Manki. —Şimdi bir şişe pekmez olacak ki...« (T. D., 26)

»Ah bre! — rekao je Manki. —Kad bi sada bila jedna tegla pekmeza...«

Intencionalno značenje futura na --(y)acik naročito dolazi do izražaja u formama perifrastične konjugacije. Zbog toga se on može supstituirati participom na --(y)ici koji ne implicira vremenska, nego isključivo intencionalna značenja:

»Gidecek olursam haber vereceğim.« = »Gidici olursam haber vereceğim.«

»Obavijestiću vas ako budem želio (htio) da idem.«

(2) Iz modalnog značenja kategoričnosti razvilo se modalno značenje *apsolutne ubijedenosti* subjekta da će se neka radnja realizirati u budućnosti, odnosno značenje *kategorične riješenosti* subjekta da radnju pod svaku cijenu izvrši. Modalno značenje kategoričnosti, koje u ovom slučaju predstavlja projiciranje subjektivnog (subjektivna modalnost) a ne registriranje objektivnog i činjeničnog, može se pojačati morfološki (kopulom *dir*) ili leksički, odgovarajućim prilozima i priloskim izrazima: *eminim ki mutlaka, süphesiz, elbette* i dr.:

»Hekunler, Hastada ümit yoktur dedikçe ben, »*Beyim elbette iyileşecek...* Beyim *elbette* vatanına hizmetler *edecek*« diye kendi kendime söylenir dururdum.« (N. K., 103)

»Svaki put kad su ljekari rekli: »Za bolesnika nema nade«, ja bih sama sebi neprestano govorila: »Moj suprug će se sigurno oporaviti... Moj supreg će sigurno (i dalje) služiti otadžbini...«

(3) Prenošenjem modalnog značenja kategorične riješenosti i potrebe da se radnja izvrši u budućnosti sa 1. lica singulara i plurala na 2. lice singulara i plurala (dakle, sa subjekta na objekat), dobijaju se brojna modalna značenja, kao što su: *značenje ublažene zapovijesti, molbe, savjeta i prepcruke*. Naravno, imperativni modalitet može se pojačati morfološki, leksičko-sintaksički, zatim odgovarajućom intonacijom i kontekstom. Prema mišljenju T. Banguoğlu, futuro se izražava oštra naredba (kesin buyuru), dok se nepravim prezentom više izražava molba.¹¹ Brojni primjeri mogu potvrditi da je ovakvo razgraničenje samo u načelu tačno.

»Burma sarıklı bir adam önümüze dikildi: —Benimle *geleceksiniz*, dedi.« (T. D., 75) »Neki čovjek sa turbanom na glavi prijedeći nam put: — Poći ćete sa mnom — reče.

(4) Kategorično insistiranje subjekta na potrebi da se neka radnja realizira dovodi do toga da futur na —(y)acak poprima *modalno značenje necesitativnosti*. I u ovom slučaju potrebno je da se, pored jezičkih, realiziraju i neki vanjezički (ekstralingvistički) momenti, u prvom redu odnos socijalne i hijerarhijske nadređenosti/podređenosti u najširem smislu riječi između *lica koje govori i lica kome se govori*, tj. između učesnika u jezičkom komuniciranju. Zbog toga se necesitativni modalitet najdosljednije realizira u 2. nešto rjeđe u 3. licu singulara i plurala:

11. Banguoğlu, T.: *Türkçenin Grameri*, İstanbul, 1974 par. 393.

»Anasini öldürmek için bir insan çok yürekli *olacak*. Zaloğlu Rüstem *olacak*, Köroğlu gibi *olacak*.« (Y. K., 111) »Da bi neko ubio svoju majku, *treba da bude* vrlo odvažan čovjek, *treba da bude* poput Rustema, sina Zalova, *treba da bude* poput Köroglua.«

Premda forma futura na —(y)*acak* u navedenom slučaju implicira necesitativni modalitet, treba imati na umu da se futurom izražava potreba i dužnost po osobnom osjećanju i subjektivnom sudu, dok necesitativ na —*malı* nosi značenje objektivne neophodnosti koja može da podrazumijeva i neke sankcije ukoliko se radnja ne izvrši:

»Ben bunlara kanun demem. *Öyle bir ağır* kanunlar *olacak* ki korkudan hiçbir kötülük yapılmaya ve de hiçbir suç işlenmeye!« (A. N., 59) »Ja ove ne nazivam zakonom. Potrebno je da zakoni budu tako strogi, da se iz straha ne smije počinuti nikakvo rđavo djelo, da se ne smije izvršiti nikakav zločin.«

U ovu kategoriju spadaju i značenja *obaveze i duga* da se neka radnja izvrši, što je naročito karakteristično za administrativno-sudski jezik (jezik naredbi, zakona, statuta, proglašâ i dr.):

»... Ocak ayından itibaren yeni tedbirler *alınacaktır*.« (iz štampe) »... potrebno je preduzeti nove mjere, počevši od januara.«

(5) Modalno značenje kategoričnosti, nerijetko potencirano krajnje ekspresivnom intonacijom, otvara mogućnost upotrebe intencionala-futura za izražavanje *prijetnje, prijekora, zastrašivanja* i sl.:

»Boztepeye dönünce, bunun senden hesabını *soracağım* arkadaş. . .« (Y. S., 9) »Kad se vratim u Boztepe, tražiću od tebe da mi položiš račune za to, prijatelju. . .«

(6) Općenito uzevši, futurom se izražava ne samo nerealizovana nego i potencijalna, pa čak i nerealna glagolska radnja. Zbog toga se on u određenom kontekstu može približiti značenju nepravog prezenta na —*r*, tj. može implicirati modalna značenja *vjerovatnoće i pretpostavke*:

»İnsan sevincinden ölmüyor; lâkin *çıldıracak!*: (N. K., 43)
»Čovjek ne umire od radosti; ali, *može da poludi!*«

Ovo značenje može biti pojačano sljedećim prilozima i priloškim izrazima: *galiba* »vjerovatno«, *belki* »možda«, *mümkündür ki, ihtimal ki* »moguće je da« i dr. Katkada se potencira dodavanjem perfekta na —*miş* glagola *imek*, iako su u tom slučaju češća druga modalna značenja koja forma na —*miş* implicira:

»Daha oğlumun mezarının toprağı kurumadan *evlenecekmiş*.« (Y. K., 34) »Udaće se (vjerovatno) prije nego se osuši zemlja na grobu moga sina.«

Futur 3. lica singulara (rjeđe plurala) glagola *olmak* (»biti«) služi za izražavanje modaliteta vjerovatnoće i pretpostavke. Prevodi se našom sintagmom »biće da je«, koja implicira identična značenja. Modalitet vjerovatnoće i pretpostavke u izrazima ovoga tipa ne proističe samo iz prirode futura, nego i iz semantike glagola »biti«. U turskom jeziku futur 3. lica sing. glagola *olmak* može se upotrijebiti samostalno, sa odgovarajućom imeničkom ili pridjevskom dopunom, ili u formi perifrastične konjugacije, u kombinaciji sa participom perfekta na —*miş*:

»Hanci gayet intizamperver, tabiat sahibi bir adam *olacak*« (Ö S., 114) »Biće da je (izgleda da je) handžija veoma pedantan i karakteran čovjek.«

»Sinirlerim *bozulmuş olacak*.« (R. N. G., 261) »Biće da su mi živci popustili.«

U gramatikama se obično navodi da se perifrastična forma —*miş olacak* može zamijeniti perifrastičnom formom —*miş olmalı*, premda postoji fina semantička distinkcija. Formom —*miş olacak* izražava se pretpostavka kojoj se, na osnovu subjektivnih kriterija ili vrednovanja, daje prednost nad ostalim. Nasuprot tome, formom —*miş olmalı* izražava se pretpostavka koja se govorniku nameće kao objektivno najprihvatljivija. Međutim, perifrastična forma—*miş olacak* semantički se gotovo izjednačava sa necesitativnom perifrastičnom formom —*miş olmalı* u slučajevima kada pred sobom ima neki od priloga za pojačanje modalnog značenja kategoričnosti:

»Bu ne güzel şey hanım kızım... *Mutlaka* bir ecnebi elinden *çıkmuş olacak*.« (R. N. G., 114) Kako je to lijepa stvar gospođice... Mora da je to djelo nekog stranca.«

(7) Iz modalnog značenja vjerovatnoće i pretpostavke razvili su se i neki drugi modaliteti vršenja radnje; futurom na —(y)*acak* može se izraziti i subjektivni sud o nečem u vidu *ocjene i procjene momenta realizacije neke (buduće) radnje, ili pak proročanstva da će se nešto desiti*. Ista značenja mogu se izraziti i nepravim prezentom, s tim što forma futura nosi više ekspresivnosti:

»Yarın yağmur *yağacak*.« (x) »Sutra će padati kiša.« (Upoređi sa: »Yarın yağmur *yağar*.« (x) »Sutra će (vjerovatno) padati kiša.«)

U izraze kojima se vrši procjena momenta realizacije buduće radnje uvrštavati i futur na—(y)*acak* (može i prezent na —*r*) u kombinaciji sa sintagmom *nerede ise*. Ovim tipom modalne reče-

nice izražava se buduća radnja koja, prema subjektivnoj procjeni govornika, treba svaki čas da se realizira. (cf. str. 14 c). Međutim, procjena momenta realizacije buduće radnje može biti toliko subjektivna da se ugao opservacije pomjera sa polja realnog ka sferi nestvarnog i irealnog. U tom slučaju —(y)acak nema značenje futura, nego subjektiva. Da bi do toga došlo, ova forma mora imati uza se neki od sljedećih modalnih indikatora:

a) izraze *nerede ise, az kaldı* (ili *az kala, az kalsın*):

»Ağaçlara sulara *konusacak neredeyse...*« (Y. K., 115—156)

»Samo što nije svakog trena počeo govoriti drveću i vodi...«

b) komparativni adverb *sanki*, samostalno upotrijebljen ili u kombinaciji sa neodređenim perfektom gl. *imək* (*imiş*) i postpozicijom *gibi*: »*Sanki ölecekmi gibi*.« (x) »Kao da će, tobože, umrijeti.«

c) neodređeni perfekt gl. *imək* (*imiş*) u kombinaciji sa postpozicijom *gibi*: »*gidiverecekmişsin gibi*« (x) »kao da ćeš svakoga časa odjuriti«;

d) gerundiv —*cesine*—*casına*: »*kalacakçasına*« (x) »kao da bi, tobože, ostao, kao da će ostati.«

Iz navedenih primjera može se vidjeti da se odgovarajućim priložima, priloškim izrazima i sintagmama modificira stepen uvjerenosti govornika u ostvarenje buduće radnje, o čemu je u prethodnom izlaganju bilo dosta govora.

(8) Iz modalnih značenja vjerovatnoće i pretpostavke razvili se i drugi modaliteti intencionala-futura. Tako se, u određenom kontekstu i nerijetko u kombinaciji s odgovarajućim priložima i priloškim sintagmama, futurom može izraziti značenje *neizvjesnosti, iščekivanja, nade, strahovanja, obećanja itd.*:

»*Simdi gideceğim. Kim bilir, bu gece hangi ağacın altına, hangi mezarın üstünde yatacağım.*« (N. K., 64) »Sada ću ići. Ko zna pod koje ću noćas stablo leći, na koji grob.«

»*Her vakit sizi ziyaret edeceğim.*« (Ö. S., 75) »Uvijek ću vas posjećivati.«

Modalna značenja neizvjesnosti, iščekivanja i strahovanja tijesno su povezana sa značenjem *dvoumljenja, kolebanja i neodlučnosti*, koja se gotovo redovito potenciraju prilogom *acaba*. Međutim, kao i sva druga modalna značenja futura, i ova su najčešće uslovljena širim kontekstom i ekspresivnom intonacijom.

C) *Intencional (futura) perfekta na —(y)acak-ti / —(y)ecek-ti*

Neophodno je u ovome radu reći nekoliko riječi i o formi na —(y)acakti, | **premda** se ona ne može svrstati u red indikativnih glagolskih vremena osmansko-turskog jezika. Zbog toga smatramo da je termin intencional perfekta adekvatniji od termina *futura perfekta*.

Intencional perfekta tvori se pomoću participa futura na —(y)acak i perfekta gl. *imek*. Pomoću perfekta gl. *imek* modalna značajnija participa intencionala-futura prebacuju se u vremensku sferu prošlosti. Očito je da se u ovome slučaju ne može govoriti o temporalnim značenjima participa na—(y)acak, pošto se buduća radnja zapravo nije ni mogla realizirati.

Intencionalom perfekta izražava se radnja koju je subjekat htio i namjeravao izvršiti ali koja, usljed nepredviđenih okolnosti, ipak nije izvršena. Zbog toga ovu formu prevodimo na sljedeći način: *htio sam, namjeravao sam, trebalo je da*, s napomenom da posljednja sintagma isključuje značenje objektivne potrebe (cf. str. 17—18/4):

»Dün akşam kendisine telefon edecektim, sonunda vazgeçtim.« (x) »Htio (namjeravao) sam mu sinoć telefonirati, na kraju sam odustao.«

Intencionalom perfekta se isto tako može izraziti *pretpostavka*, odnosno *buduća radnja koja se u svim momentima izlaže kritičkoj analizi, kao da je već realizirana*:

»Peki, bir iki sene sonra ne yapacaktım? Çocuklarımı bira-
kip Almanya gidecektim?!« (x) »U redu, a šta bih uradio godi-
nu-dvije kasnije? Ostavio bih djecu i otišao u Njemačku?!«

Intencional perfekta upotrebljava se u sljedećim slučajevima:

a) za izražavanje *relativne budućnosti*, pošto je semantičko polje ove forme smješteno u vremensku sferu prošlosti:

»Bundan sonra devamlı çalışmalar ve birbirini takip eden kitaplarla sahasında üstad olduğunu ispat edecektim.« (iz štampe)
»Nakon toga, kontinuiranim radovima i knjigama koje su izlazile jedna za drugom, *on će potvrditi* (tj. on je potvrdio) da je specijalista u svojoj oblasti.«

b) sa izrazima *az kaldı (az kala, az kalsım)*: »umalo da ne«, »umalo što ne«:

»Az kaldı suya düşecektim.« (x) »Umalo da nisam pao u vodu.«

c) u kombinaciji s formom perfekta na —*di istog* glagola; ovdje je riječ o modalnoj rečenici specifičnoj isključivo za os-

mansko-turski jezik, kojoni se vrši procjena momenta realizacije buduće radnje (cf. str. 20—21/7a, b, c, d):

»Gün işidi işiyacakti.« (Y. K., 45) »Sunce samo što nije bljesnulo.«

d) **eksklamacijom** | *hani* u modalnim rečenicama kojima se želi skrenuti pozornost na neku nerealiziranu radnju:

»Gözlerinden dökülen inci teneleri nedir ya? *Hani tahammül edecektin? Hani ağlamayacaktın?*« (N. K., 55) »A šta li su ti biseri koji se prosipaju iz tvojih očiju? A gdje je ono (obećanje) da ćeš izdržati? Gje je ono (obećanje) da nećeš plakati?«

e) u apodozi irealne pogodbene rečenice za vremensku sferu prošlosti:

»Remziye, az daha gelmeseydin seni aramak için sokağa *çıkacaktım.*« (R. N. G., 79) »Remzija, da nisi došla još malo, izišao bih na ulicu da te tražim.«

Posljednji primjer potvrđuje da intencional perfekta može zamijeniti *imperfekt II* (—*rdi*) u apodozi irealne pogodbene rečenice za vremensku sferu prošlosti. U tom slučaju prevodimo ga našim kondicionalom, premda je to zapravo neka vrsta voluntativa. Mogućnost ove supstitucije proizilazi iz intencionalnog značenja koje i jedna i druga forma impliciraju:

»Evet, birşey *yiyecektim*«   »Evet, birşey *yerdim.*«   (»Da, htio bih nešto pojesti.«)

IV SEMANTIČKA ANALIZA NEPRAVOG PREZENTA NA — R KAO ČLANA BINARNE OPOZICIJE — R — (Y)ACA K

Semantičko polje nepravog prezenta obuhvatalo je još u staroturskom jeziku vremensku sferu sadašnjosti (prave i neprave) i budućnosti (potencijalne i kategorične). Vremenom je, međutim, došlo do sužavanja **semantičkog polja** ove forme usljed pojave pravog prezenta i kategoričnog futura. U nekim savremenim turskim jezicima nepravi prezent na —*r* ima o p š t e značenje neprave sadašnjosti, ali i značenje *kategorične budućnosti*, ovisno o tome da li se u datom jeziku razvila posebna forma za izražavanje budućeg vremena. Zbog toga formu nepravog prezenta treba uvijek posmatrati unutar konkretne jezičke sisteme, tj. unutar sisteme glagolskih vremena svakog od turskih jezika pojedinačno. Na primjer, pored osnovnog značenja neprave sadašnjosti, prezent na —*r* u karačajskom i balkarskom, a donekle i u novoujgurskom jeziku, služi za izražavanje budućeg vremena koje *ne nosi* modalno značenje potencijalnosti, kao što je to slučaj u osmansko-turskom jeziku.¹²

12. Konsultovati kapitalne zbornike *Philologiae Turcicae Fundamenta* (I)

i *Handbuch der Orientalistik*, I. Abt., V. Band, 1. Abschnitt (Turkologie)

U staroosmanskom jeziku, odnosno u ranoj fazi razvoja osmanskog jezika, prezent na $-r$ imao je značenje prave i neprave sadašnjosti, te značenje potencijalne i kategorične budućnosti. Ekspanzijom pravog prezenta na $-(i)yor$ i intencionala-futura na $-(y)acak$, do koje dolazi negdje sredinom 17. vijeka, prezent na $-r$ reduciran je na vremensku sferu neprave sadašnjosti i potencijalne budućnosti.

Semantičko polje nepravog prezenta obuhvata niz momenata tekuće (konkretne) sadašnjosti, koje empirijska svijest nužno opservira kao trajnu, odnosno nepravu ili iterativnu sadašnjost. Sâm termin »neprava sadašnjost« po definiciji podrazumijeva i vremensku sferu prošlosti, kao što, s druge strane, termin »iterativan« upućuje na zaključak da je glagolska radnja istovremeno usmjerena i prema budućnosti. Prezent na $-r$ je u tom smislu *sintetičko glagolsko vrijeme*, za razliku od prezenta na $-(i)yor$ koji možemo nazvati *analitičkim*, budući da se njime aktualizira samo jedan konkretan momenat tekuće sadašnjosti. Zbog spomenutih semantičkih karakteristika, prezent na $-r$ se u turskim jezicima najčešće upotrebljava kao:

a) *gnomski prezent*, kojim se izražava uopštena, iterativna glagolska radnja (izreke, poslovice, zagonetke i dr.);

b) *historijski, narativni ili pripovjedački prezent* (bajke, anegdote, opisi događaja, scenskih prizora, slikâ, stanjâ, jednom riječju, svega onoga što ne spada u tekuću sadašnjost i što bi se moglo svesti pod relativnu upotrebu glagolskog vremena);

c) *futurski ili profetski prezent* kojim se, u određenom kontekstu ili u kombinaciji sa odgovarajućim priloškim oznakama, može izraziti i značenje budućeg vremena.

Iz izloženog se može vidjeti da nepravi prezent na $-r$ ima vrlo široko funkcionalno i semantičko polje. Međutim, nas će u daljem izlaganju interesirati isključivo treći momenat, a to znači nepravi prezent kao član binarne opozicije $-r:-(y)acak$.

A) Temporalna značenja nepravog prezenta na $-R$

Rekli smo da nepravi prezent na $-r$ svojim semantičkim poljem obuhvata sve tri vremenske sfere. Upravo je ta neodređenost u pogledu vremenske lokacije radnje usloвила modalno značenje *nekategoričnosti*, odnosno *potencijalnosti*. Međutim, kad kažemo da se ovim prezentom izražava potencijalna buduća radnja, onda za nas nije relevantan momenat eventualne realizacije glagolske radnje, nego izjava lica koje govori o tome da li će se radnja sigurno realizirati u budućnosti, ili neće. Naravno, ta izjava je rezultat *objektivne procjene* momenta koji određuje buduću radnju, te je kao takva lišena subjektivnog i ekspresivno-emocional-

nog stava prema radnji (cf. str. 5). Samim tim što implicira modalna značenja potencijalne budućnosti, prezent na *—r* ne može primiti na sebe kopulu *dir*:¹³

»İlk bakışta (*belki*) siz de onlara *hak verirsiniz*.« (x) »Možda (vjerovatno) ćete im i vi na prvi pogled dati za pravo.«

»Anlatırsam *gülersin*.« (x) »Ako ti objasnim, vjerovatno ćeš se nasmijati.«

Nepravim prezentom se, dakle, izražava potencijalna budućnost, odnosno gl. radnja čije izvršenje ovisi o brojnim okolnostima subjektivne i objektivne prirode: *yazarım* »pisaću«, »napisaću« (vjerovatno, ukoliko bude prilike, namjeravam da napišem i sl.). Međutim, nepravi prezent može se u nekim slučajevima približiti značenju kategoričnog futura na *—(y)acak*, o čemu je ranije bilo govora (cf. str. 13—14/7a, b, c). Katkada je to moguće i u kontekstu koji nosi jake ekspresivne naboje, kao što je to slučaj u sljedećem primjeru:

»Birbirimizden burada ayrılırsak ötede *birleşiriz*... Bu gün ayrılırsak yarın *birleşiriz*... Ayri görünürüz, yine *buluşuruz*.« (N. K., 47) »Ako se ovdje razdvojimo jednog od drugog, sastaćemo se na drugom mjestu... Ako se danas rastavimo, sastaćemo se sutra... Bićemo razdvojeni, ali opet ćemo se naći.«

Kao i u slučaju intencionala-futura na *—(y)acak*, tako se i kod nepravog prezenta temporalna značenja najdosljednije realiziraju u 3. licu singulara i plurala.

B) Modalna značenja nepravog prezenta na *—R*

(1) Intencionalna značenja nepravog prezenta razvila su se iz značenja iterativnosti (koje podrazumijeva ne samo mnogokra-

13. Po A. N. Kononovu (*Zamjetki no morfologiji tureckoga jazyka*, pp. 3—16), kopula *dir* je u nekim turskim jezicima razvila i modalno značenje potencijalnosti, pored modalnog značenja kategoričnosti koje čini suštinu njenog semantičkog jezgra. Primjere za to možemo naći i u osmansko-turskom jeziku: *yorgunsunuzdur* »vjerovatno ste umorni«; *geliyordur* »on vjerovatno dolazi«. (Posljednji primjer, međutim, može u određenom kontekstu imati i značenje kategoričnog insistiranja na procesualnosti gl. radnje, o čemu treba voditi računa pri prevođenju.) U svim ostalim slučajevima (participi na *—miş* i *—(y)acak*, kopula *var* /

/ *yok*), forma *dir* prevashodno potencira modalno značenje kategoričnosti. Zbog toga je primjer koji navodi Kononov (*bilirsin-dir* »ti vjerovatno znaš«) izuzetno rijedak i isključivo preimućstvo književnog jezika, ali nesumnjivo vrlo interesantan. Ne ulazeći u razmatranje semantičkih okolnosti koje omogućuju stvaranje izrazâ ovoga tipa i u osmansko-turskom jeziku, želimo napomenuti da oni nose i popratnu nijansu diskretnosti i učtivosti te, kao takvi, pripadaju izuzetno kurtoaznom govoru. Za naše informatore, od kojih se dobar dio bavi spisateljskim radom, forma *gelirsin-dir* bila je strana.

tnost nego i uobičajenost vršenja radnje), za razliku od intencionala-futura na —(y)acak koji ista značenja po definiciji implicira. Zbog toga je modalitet intencionalnosti nepravog prezenta po stepenu intenziteta nešto slabiji u poređenju sa formom na —(y)acak:

»Ben vatanım için hasta iken de ölüyorum. Sağ iken de ölüyorum. Bir kere ölsen dirilsem, yine ölüyorum.« (N. K., 94) »Spreman sam da umrem i bolestan za svoju domovinu. Spreman sam i zdrav da umrem. Kad bih umro i opet oživio, bio bih ponovo spreman umrijeti za nju.«

(2) Upitnim oblikom nepravog prezenta na —r (2. lice singulara i plurala) mogu se izraziti modalna značenja *molbe, želje ili očekivanja ispunjenja želje*. Spomenuta značenja proizilaze kako iz same prirode nepravog prezenta, tako i iz činjenice da upitne rečenice nose izvjesne modalne naboje i nijanse, te ih stoga možemo smatrati specifičnim tipom modalnih rečenica:¹⁴

»Bana da kiraz getirir misin, İspiro?« (Ö. S., 119) »Hoćeš li i meni donijeti trešanja, İspiro?«

(3) Upitni oblici kojima se izražava molba ili želja i očekivanje ispunjenja želje susreću se naročito u kurtoaznom govoru. Međutim, rečenice spomenutog tipa mogu imati i značenje *ublažene zapovijesti* koja katkada zvuči više kao molba, savjet ili preporuka da se neka radnja izvrši. Katkada se nepravi prezent može sasvim približiti futuru na —(y)acak u ekspresivno intoniranom kontekstu ili uz odgovarajuće modalne indikatore (cf. str. 17/3):

»Abdullah, buraya gel! Şimdi bevi alırsın. Doğru benim odama götürürsün. Her hizmetine bakarsın. Cerrah çağırırısın. Hekim getirirısın. Ben gelinceye kadar bir dakika yanından ayrılmazsın.« (N. K., 73) »Abdullah, dođi ovamo! Prihvatićeš sada gospodina. Odvešćeš ga pravo u moju sobu. Bićeš mu u svemu na usluzi. Pozvaćeš hirurga. Dovešćeš ljekara. Ne odvajaj se (nećeš se odvojiti) niti jednog trena od njega dok ja ne dođem.«

(4) Vidimo da se nepravim prezentom mogu izraziti modalna značenja *naredbe, obaveze i duga*, iako sa mnogo manjom dozom ekspresivnosti u poređenju sa futurumom na —(y)acak (ef. str. 17—18/3, 4). Međutim, katkada se nepravim prezentom mogu izraziti i značenja *zastašivanja i prijetnje*, tj. modalna značenja koja se mnogo češće (i sa više ekspresivnosti) izražavaju futurumom na —(y)acak (cf. str. 18/5):

»Sus! Dilini koparırim!« (x) »Umukni! Jezik ću ti iščupati!«

14. Lyons, J.: *Introduction to Theoretical Linguistics*, odnosno 325-326. str. ruskog prevoda V. A. Zve-

ginceva *Vvedenie v teoretičeskiju lingvistiku*.

(5) Iz značenja potencijalne budućnosti mogu se razviti značenja *pretpostavke, vjerovatnoće i prognoze* da će se neka radnja realizirati. Ista značenja mogu se postići i formom intencionala-futura, premda sa vrlo tananim semantičkim nijansama (cf str. 18, 19, 20/6, 7):

»İki hafta içinde ölüür.« (x) »Za dvije sedmice će (vjerovatno) umrijeti.«

(6) Present na *—r* pogodan je i za izražavanje modalnih značenja *nade, iščekivanja, obećanja, strahovanja, kolebanja, sumnje i neizvjesnosti*. Svako od spomenutih značenja može biti potencirano i leksički nekim od sljedećih priloga i priloških izraza: *galiba, belki, ihtimal ki, umarım ki, korkarım ki* i dr. Ranije smo vidjeli da i futur na *—(y)acak* može imati ista modalna značenja, što je razumljivo s obzirom na samu prirodu futura kao glagolskog vremena kojim se označava nerealizovana glagolska radnja. Međutim, za razliku od prezenta na *—r*, futur je gotovo uvijek modifikovan nekim od priloga koji nose značenje vjerovatnoće, pretpostavke, sumnje, neizvjesnosti i dr. Samo u tom slučaju on se približava nepravom prezentu na *—r* (cf. str. 18—19/6):

»Belki bir çare buluruz.« (x) »Možda ćemo naći nekog rješenja.«

»Merak etme, birşey yaparız.« (x) »Ne brini, uradićemo nešto.«

(7) Na kraju želimo skrenuti pozornost na jedan fenomen koji se u prvi mah može učiniti paradoksalnim. Naime, negativni oblik nepravog prezenta na *—r* gotovo uvijek nosi modalno značenje *kategorične ubijedenosti da se neka radnja neće realizirati u budućnosti*, što je na prvi pogled u potpunoj oprečnosti sa onim što smo rekli o semantičkim karakteristikama ovoga vremena. Razlika između afirmativnog i negativnog oblika prezenta na *—r* sastoji se u tome što afirmativni oblik nosi značenje potencijalne budućnosti, koje proizlazi iz značenja iterativnosti glagolske radnje, dok se u negativnom obliku iterativnost projicira ka potpuno suprotnom semantičkom polu: kao konstatacija da se izvjesna radnja ne vrši, da i u prošlosti nije bilo o njoj govora i da se, prema tome, neće realizirati ni u budućnosti. Upravo zbog toga negativni oblik nepravog prezenta na *—r* nosi modalno značenje kategoričnosti, te ga često prevodimo formom nemogućnosti, premda to nije u formalno-gramatičkom smislu:

»Olmaz, dedi adam. —Olmaz. Çocuğu götürmezsin.« (iz štamp) — To nije moguće — reče čovjek. — Nije moguće. Dijete nećeš (moći) odvesti.

LITERATURA

A) Izvori koji su korišteni za semantičku analizu intencionala-futura na —(y)acak i nepravog preznta na —r:

- Ađivar, H. E.: *Seviyye Talip* (roman), İst, 1967 (skraćeno H. E. A.);
 Dursun, T. K.: *36 Kişim Tekmili Birden* (pripovijetke), İst, 1970 (T. D.);
 Güntekin, R. N.: *Leylâ ile Mecnun* (pripov.), İst, 1976 (R. N. G.);
 Karaosmanoğlu, Y. K.: *Nur Baba* (roman), İst, 1977. (Y. K. K.);
 Kemal, Namik: *Vatan—yahut — Silistre* (drama), İst, 1976 (N. K.);
 Yaşar, Kemal: *Yılanı öldürseler* (roman), İst, 1977 (Y. K.);
 Mithat, Ahmet: *Yeniçeriler* (pripovijetka), İst, 1971 (A. M.);
 Nesin, Aziz: *Vatan sağ olsun* (pripovijetke), İst, 1975 (A. N.);
 Savaş, Yusuf: *Cintepe* (pripovijetka), İst, 1979 (S. Y.);
 Seyfettin, Ömer: *Yüksek ökçeler* (pripovijetke), İst, 1974 (Ö. S.);
 Uşaklıgil, H. Z.: *Bir Yazın Tarihi* (pripovijetke), İst, 1974 (H. Z. U.).

B) Naučna literatura (Ovdje navodimo samo ona djela koja nisu citirana u napomenama):

- Agazade, N. G.: *Sistema glagol'nyh naklonenij v sovremennom azerbajdžanskom jazyke*, Baku, 1967.
 Baskakov, N. A.: *Sistema sprjaženija ili izmenenija slov po licam v jazykah tjurkskoj gruppy*, Issledovanija po sravnitel'noj grammatike tjurkskih jazykov, Moskva, 1956, pp. 262—303;
 Budagova, Z. I.: *K voprosu o kategorii vremeni glagola v sovremennom azerbajdžanskom jazyke*, Voprosy kategorij vremeni i naklonenija v tjurkskih jazykah, Baku, 1968, pp. 16—26;
 Čaryjarov, B. Č.: *Osobennosti upotreblenija opredelennogo buduščego vremeni v tjurkskih jazykov*, Sovjetskaja tjurkologija No. 2, Baku, 1977, pp. 15—23;
 Dany, J.: *Türk Dili Grameri* (Osmanlı Lehcesi), terc. eden: A. U. Elöve, Istanbul, 1941.
 Gadžieva, N. Z.: *Sootnoženje kategorij vremeni i naklonenija v tjurkskih jazykah*, Voprosy kategorij vremeni i naklonenija... pp. 27—38;
 Gencan, T. N.: *Dilbilgisi*, Istanbul, 1971.
 Ivanov, S. N.: *Kurs tureckoj grammatiki* (II — Grammatičeskie kategorii glagola), Leningrad, 1977.
 Kononov, A. N.: *Semantika i funkcii glagol'noj svjazki — turur> —turu/—duru> —tur/—dur> —tu/—du> —t/—d*, Sovjetskaja tjurkologija No 5, Baku, 1980, pp. 3—13;
 Mel'nikov, G. P.: *Značenija i smysly prostyh form gagauzskogo glagola nastojaščeno i buduščego vremeni*, Sovjetskaja tjurkologija No 5, Baku, 1976, pp. 16—27;
 Swift, L.: *A Reference Grammar of Modern Turkish*, Indiana Univ. Bloomington, The Hague, The Netherlands, 1963.

SEMANTIČKA ANALIZA INTENCIONALA—FUTURA
U SAVREMENOM TURSKOM JEZIKU

R e z i m e

Ovaj rad obuhvata semantičku analizu intencionala-futura na $-(y)acak/-(y)ecek$ i (djelimično) nepravog prezenta na $-r$ koji u sistemi indikativnih glagolskih vremena osmansko-turskog jezika zauzima specifično mjesto kao član binarne opozicije $-r : --(y)acak$.

Intencional-futur na $-(y)acak$ fungira kao prava forma za izražavanje budućeg vremena, pošto se njime glagolska radnja vremenski locira isključivo u sferu budućnosti. Određenost u pogledu vremenskog lociranja buduće radnje uslovljena je modalno značenje kategoričnosti, po kojem je ova forma nazvana *kategoričnim budućim vremenom*. Zbog toga je intencional-futur na $-(y)acak$ markirani član opozicije $-r : --(y)acak$.

Međutim, futurom na $-(y)acak$ mogu se izraziti i brojna modalna značenja koja su, po našem mišljenju, uslovljena sljedećim momentima:

1. modalnim značenjem kategoričnosti koje particip intencionala-futura na $-(y)acak$ implicira vršeci funkciju ne samo temporalne, nego ujedno i modalne osnove finitnog glagolskog vremena;
2. intencionalnim značenjem koje je karakteristično za futur općenito, a posebno za formu intencionala-futura na $-(y)acak$;
3. samom prirodom futura kojim se izražava *nerealizovana* (potencijalna, pa čak i nerealna) glagolska radnja.

Za razliku od intencionala-futura, semantičko polje nepravog prezenta na $-r$ obuhvata niz momenata tekuće (konkretne) sadašnjosti, koje empirijska svijest opservira kao trajnu ili nepravu, odnosno iterativnu sadašnjost. Sam termin *trajna (neprava) sadašnjost* po definiciji podrazumijeva vremenske sfere prošlosti i sadašnjosti, dok termin *iterativan* upućuje na zaključak da je glagolska radnja istovremeno usmjerena i prema budućnosti. Upravo ta neodređenost u pogledu vremenskog lociranja radnje čini formu nepravog prezenta na $-r$ slabo markiranim članom opozicije $-r : --(y)acak$. Kao član spomenute opozicije, nepravi prezent se približava značenju *potencijala*, što znači da se njime mogu izraziti sva temporalna i modalna značenja koja forma potencijala po definiciji implicira.

Semantička analiza pokazuje da se supstituiranjem ovih glagolskih vremena ne mijenja uvijek značenje cijelog iskaza već se, ovisno o kontekstu, postižu tanana semantička nijansiranja. Na kraju, značenja i jedne i druge forme mogu se modificirati tz. *modalnim indikatorima* (odgovarajućim priložima i priloškim izrazima),

nerijetko i kontekstom, pri čemu se nepravi prezent približava značenju intencionala-futura na $-(y)acak$ i ivera versa.

ANALYSE SÉMANTIQUE DU FUTUR — INTENTIONNEL EN
— (Y) ACAK / (Y) ECEK DANS LE TURE DE TURQUIE

R é s u m é

L'objectif de ce travail a été de faire une analyse sémantique du futur-intentionnel se terminant en $-(y)acak/-(y)ecek$ et (partiellement) celle du présent impropre (le présent-aoriste d'après Denny) se terminant en $-r$ lequel, dans le système des formes verbales de la langue turque-ottomane, occupe une place spécifique en tant que membre de l'opposition binaire $-r : -(y)acak$.

L'aperçu comparatif des formes de futur dans les langues anciennes ottomane et ottomane, avec un coup d'oeil sur les langues turques de l'est, justifient l'hypothèse que, jusqu'à l'apparition du futur-intentionnel en $-(y)acak/(y)ecek$, les formes de futur déjà existantes étaient des formes verbales exclusivement modales. Ce phénomène, caractéristique aussi pour de nombreuses langues non-turques, a eu de l'influence sur l'évolution postérieure des formes de futur: comme les formes existantes étaient sémantiquement et fonctionnellement inadéquates, il devait être formé le futur catégorique en $-(y)acak$. Contrairement aux formes antérieures, la nouvelle forme de futur a impliqué tous les sens temporels et modals importants pour la projection de l'action verbale dans la sphère temporelle du futur.

Mais, bien que le participe futur-intentionnel en $-(y)acak$ se soit trouvé dans les sources les plus anciennes de l'ancienne ottomane (XIIIe siècle), il devait s'écouler plusieurs siècles d'incubation linguistique pour voir apparaître enfin une nouvelle forme verbale portant toutes les marques de prédicat et en tant que telle pouvant être prise pour un membre (valable comme tous les autres) du système de formes verbales de l'indicatif de l'ottoman. Cette évolution n'a pu être terminée que vers la moitié du XVIIe siècle pour des raisons des deux plans: linguistique et extralinguistique. On n'en parle pas dans le présent travail qui est borné exclusivement à l'analyse sémantique du futur-intentionnel en $-(y)acak$ et celle du présent impropre en $-r$ en tant que membre de l'opposition binaire $-r : -(y)acak$.

Le futur en $-(y)acak$ fonctionne comme la forme authentique pour exprimer l'action verbale car c'est par cette forme-là qu'on situe l'action verbale dans le temps futur. La détermination temporelle de l'action future a produit un sens modal catégorique grâce auquel cette forme est appelée *le futur catégorique*. C'est pour-

quoi le futur-intentionnel en $-(y)acak$ est membre marqué de l'opposition $-r : -(y)acak$.

Cependant, on peut exprimer par le futur en $-(y)acak$ de nombreux sens modals qui sont, à notre avis, conditionnés:

a) par le sens modal du catégorique impliqué par un participe du futur-intentionnel en $-(y)acak$ fonctionnant non seulement comme une base temporelle mais aussi comme une base modale d'une forme verbale définie;

b) par le sens intentionnel caractéristique pour le futur en général et surtout la forme du futur-intentionnel en $-(y)acak$.

c) par la nature même du futur qui exprime l'action verbale *non-réalisée* (potentielle et même irréaliste).

Le champ sémantique du présent impropre en $-r$ implique une série de moments du temps actuel (concret) observés par la conscience empirique comme un présent duratif ou impropre ou bien itératif. Par sa définition même, le terme de «présent duratif impropre», sous-entend la sphère temporelle du passé et du présent, tandis que le terme «itératif» incite à conclure que l'action verbale est, en même temps, dirigée vers l'avenir. C'est justement ce manque de précision de la détermination temporelle provoquant un sens modal du non-catégorique qui donne à la forme du présent impropre en $-r$ la fonction du membre faiblement marqué de l'opposition binaire $-r : -(y)acak$. C'est pourquoi la forme du présent impropre en $-r$ s'approche du sens potentiel ce qui veut dire qu'elle peut exprimer tous les sens temporels et modals impliqués dans la forme du potentiel.

L'analyse fonctionnelle et sémantique opérée sur un assez grand corpus de textes a fait voir, entre autre, que la substitution de ces deux formes verbales ne fait pas toujours naître un changement de sens de l'énoncé mais que grâce à elle l'on obtient de très fines nuances sémantiques. En plus, le sens de chacune de ces deux formes peut être modifié par des «indicateurs modals» — c'est-à-dire par des adverbes et des locutions adverbiales, ce procédé conduisant à une quasi-identification du présent impropre avec le futur-intentionnel en $-(y)acak$ et vice versa.